

Antwoord van de weduwe Samuel Zadok, geb. Sara Lot op den brief van haren zoon Levie, vrijwilliger bij het Fransche leger in de Krim – J.J. Cremer

Handschrift: Brief van Sarah Zadok geb. Lot aan haar 'Veelgeliewde Heer Zoon'. Gedateerd Loenen a/d. Vecht [jan. 1855]. Datering ontleend aan de brief en aan 134 B 11 / 58, fol. 12r. Dagtekening van de brief te Amsterdam, maar waarschijnlijk geschreven te Loenen a/d Vecht. Door de Koninklijke bibliotheek in 1952 gekocht van Antiquariaat Gijsbers en Van Loon te Arnhem. Aanvraagnummer: KW 134 B 11 / 10. Alleen op microfilm raadpleegbaar. Aanvraagnummer: KW CREM 1.

1e druk: Antwoord van de weduwe Samuël Zadok, geb. Sara Lot, op den brief van haren zoon Levie, vrijwilliger bij het Fransche leger in de Krim : letterlijk overgedr. door Sara Zadok-Lot [fict.]. Amsterdam : Uijlenbroek. 1855.

2e druk in: Het orgel : gedichtjes, gelegenheidsstukken. - Amsterdam : Noothoven van Goor, 1881. Romantische werken no. 14. p. 141-145

3e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden : A.W. Sijthoff, ca. 1887. 6e druk. p. 213-217. In het hoofdstuk Gelegenheidsstukken opgenomen na de roman. Vijftig-cents-editie, no. 22.

4e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden : A.W. Sijthoff, ca. 1890. 7e druk. p. 213-217. In het hoofdstuk Gelegenheidsstukken opgenomen na de roman. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

Het pamflet Belangrijke brief van eenen Amsterdamschen jood, vrijwilliger in het Fransche leger, voor Sebastopol, aan zijne moeder op Marken, no. 312 maakt deel uit van een serie pamfletten van de in zijn tijd populaire schoolmeester-liedjeszanger Jan Schenkman (1810-1863) in 1854. Deze serie pamfletten staan ook wel bekend staan als de Levie Zadok-brieven. De als komisch bedoelde antisemitische pamfletten waren kennelijk erg populair want het betreft hier volgens de titelpagina een derde druk. Behalve de schrijver van dit pamflet is hij ook de maker van het bekende "Zie ginds komt de stoomboot...". Het was op dit eerste Levie Zadok-pamflet dat de bekende auteur J.J. Cremer in januari 1855 reageerde met zijn "Antwoord van de weduwe Samuel Zadok, geb. Sara Lot". Het manuscript van dit pamflet bevindt zich in de Cremer-collectie in de KB (signatuur 134 B 11, no. 79-3) (Meijer 1979:54). Dergelijke pamfletten vormden, zoals gezegd, een populair genre waarmee men aansloot bij de actualiteit. In dit geval de krimoorlog van 1853-1856. Jaap Meijer noemt in zijn publicatie over J.J. Cremer 13 van dergelijke pamfletten.

Zie: Jaap Meijer – Contrastbelichting en caricatuur : het joodse type bij J.J. Cremer 1827-1880. Heemstede, 1979.

ANTWOORD

VAN DE WEDUWE

SAMUËL ZADOK, GEB. SARA LOT,

OP DEN BRIEF VAN HAREN ZOON

LEVIE,

VRIJWILLIGER BIJ HET FRANSCH LEGER IN DE

KRIM.

(Door HEd. aan de pers afgestaan.)

Letterlijk overgedrukt.

AMSTERDAM,
L. J. UIJLENBROEK.

1855.

Algemeen handelsblad 18 januari 1855:

DOODBERIGT
 van **LEVIE MOZES ZADOK**, Amsterdamschen Jood,
 VRIJWILLIGER BIJ HET FRANSCH LEGER, aan zijne Moeder **MOZES SAMUEL ZADOK**, GEB. **SARA RACHEL NABOR**,
 in de Batavierstraat te Amsterdam, geschreven uit het Legerkamp door zijnen Vriend **SIMEON ISSASCHAR NABAROS**, vroeger
 Infanterist bij het Engelsche, thans bij het Fransche Leger voor **SEBASTOPOL** (letterlijk overgedrukt). Porto 10 Cents. Bij B. P. VAN CITTERT,
 Prinsengracht bij het Molenpad, N° 353, te Amsterdam. Alsmede **ACHTSTE DRUK: ANTWOORD VAN MOEDER ZADOK** op de
EERSTE BELANGRIJKE BRIEF. Prijs 10 Cents. Zeven Duizend Exemplaren zijn in 12 dagen verkocht. HH. Boekhandelaren gelie-
 ven alle bestellingen te doen door middel van HH. Correspondenten of per Post onmiddellijk aan bovengenoemd Adres. **BRIEVEN FRANCO.** (947)

Nieuwsblad voor den boekhandel 18 januari 1855:

Antwoord van de Weduwe **Samuel Zadok** geb. Sara Lot, op den
 brief van haren Zoon Levie. 10 Cts. Amsterdam, L. J. Uij-
 lenbroek.

Algemeen handelsblad 22 februari 1855:

B. P. VAN CITTERT, te Amsterdam, heeft uitgegeven:
DOODBERIGT
 van **LEVIE MOZES ZADOK**, Amsterdamsche Jood,
 Vrijwilliger in het Fransche Leger, aan zijne Moeder **MOZES**
SAMUEL ZADOK, Geb. **SARA RACHEL NABOR**. Geschreven
 door zijn Vriend **SIMEON ISSASCHAR NABAROS**, Infanterist
 bij het Fransche Leger voor **SEBASTOPOL** (Letterlijk Overgedrukt).
ZESDE EN LAATSTE DRUK. Prijs 10 Cents.
 Alsmede nog eenigen van het **ANTWOORD VAN MOEDER**
ZADOK op de Eerste Belangrijke Brief. Prijs 10 Cents.
 Alom te bekomen.
 BERIGT aan HH. Postdirecteuren, dat niets wordt afge-
 zonden dan tegen verzending van het *Volle Bedrag* voor
 hetgeen wordt ontboden. Franco aan Huis. (2633)

Semarangsch advertentieblad 29 juni 1855:

MENGELWERK EN BIJDAGEN.		
<p>Dood-berigt van Levie Mozes Zadok. Amsterdamschen Jood. VRIJWILLIGER BIJ HET FRANSCH LEGER, aan zijnen moeder Mozes Samuel Zadok, geb. Sara Rachel Nabor, in de Batavierstraat te Amsterdam. Geschreven uit het Legerkamp door zijnen Vriend Simeon Issaschar Nabaros, Vroeger Infanterist bij het Engelsche, thans bij het Fransche Leger voor <i>Sebastopol</i>. (LETTERLIJK OVERGEDRUKT.) Memmele Zadok! As hik zoo vhrig bin, om iwe een phaar letteren te kommen te ghaan schrijven; over iwes Seen; daar ie dat eiges niet khaan kommen staan te doen. Iwes zal zlieker kommen staan te klijken, as iwe van een vreemde thijing khrijg, daar ie</p>	<p>iwe pas gheschreven het, maar ik zal iwe zeg- ghen hoe as 't komt, dat ie dat niet kan kom- men staan te doen; voot een phaar dhagen gheleden heb ik zen bleehtenis kommen sthaan te maken, thoen het ie me ghevraagd! «Simon 't khon wel gheberen as ze me khatot kommen te skieten, schrijf jij 't dan an me Memmele, maar 't is nogh zoo vher niet. — Nou mot iwe wheten, as 't op me ghenomen het, omdat we nogh ouwe khennisse zijn, thoen ik jonk was binnen we mit me khaar kommen te ghaan spelen, en ebben massematte ghemaakt. Maar hik bin mit me Itte en Memmele ghe- gaan op rijs, we binnen kommen te ghaan naar Londen; bij de Engelse, hoe as 't kwam, bin ik nooit kommen te ooreb, maar me Itte was op eene kheer, een rijke man gheworden. Op eene kheer as ik aan de deer stond te klijken, binnen er zwai kherels ghekommen en hebben me gezegd, joodje! ga even mit ons mee, awe hebben wat te versjagghelen,» thoen bin ik me ghegaan, zwel huizen verder, phakke ze me beet en brenghen me ua een heis, waar</p>	<p>ik heb gekhregen in plaats van lekker ethen, slaghen, slaghen hebben ze me gegeven, en thoen ebben ze me kinste gheleerd, net as Simson onder de Philijstijnen, as 'k een ijzere deer op me nek most nehmen, kinste op de phaard, en an de khood, as ik dacht me hals te breeken, as ik bin kommen ghaan thegen de zolder te loopen, zoodat me de bloed na de khop khomt te loophen, as 'k dacht te kommen bharsten, thoen ik dat gheleerd had, bin ik kommen te ghaan rijsse, zoo dat ik overal bin kommen te staan gheweest, en bin gekommen in Olland, bij Sphanje, in de Hoost, in Phruizen, op de Grikelsland, in de West, op Thirkijen over Zwitsberland, hik bin gheweest — overal, — ik heb kommen te sien; de heis van Pheter de Ghrote an de Zhaan, ik heb ghezien, die ghrote Synagoge van de Paus van Room, ik heb ghezien de ghroote phlein te Vhenece, ik bin kommen te sien de Gedenknaald te Soestdijk, ik zal je kommen te zegghen as 'k ghezien heb! — halles. As hik bin kommen te worden viuf en zwantsig jhaar, is me spillebaas op kom-</p>

*Ring, *De valsche.* Rurem. Arrondiss. Alm. 1820.

Schoenen-poetser, De droomende; of, Zadok's brief uit de Krim aan zijne memmele,
 toegelicht. (Uit het Hoogduitsch vertaald). Velp enz., 1855.

Lotgevallen, De, van Levie Mozes Zadok in de Krim. Geïllustreerd door zijn vriend Bram, met den uitleg er bij door zijn kleinen broër Lijpie. Al hetwelk mede kan gezongen worden op de wijs van: Wie de wie de wie bombom. Z. pl. en j. [c. 1855.]

Copie der paspoort van Levie Mozes Zadok, gewezen korporaal in het Fransche leger voor Sebastopol, en uit Parijs opgezonden aan zijne moeder, in de Batavierstraat te Amsterdam. Amsterdam, 1858.

26

NRC:

zooveel mogelijk in joodsch dialect.” Meestal imiteerde men arme joodse straathandelaren, maar bijvoorbeeld in ‘Saartje en Levie’ (een ‘Komisch duet voor heer en dame’ uit circa 1900), worden „verwaande, rijke joden” nagespeeld.

Een van de bekendste schrijvers van deze liedjes en sketches was de Amsterdamse onderwijzer Jan Schenkman (1806-1863). Halverwege de 19de eeuw had Schenkman, tevens schrijver van een bestseller over Sinterklaas, veel succes met de zogenoemde Levie Zadok-brieven. Het gaat om een serie van dertien pamfletten met humoristisch bedoelde brieven die zogenaamd door een Joods personage (Levie Mozes Zadok) zijn geschreven. Zadok schreef de brieven onder anderen aan zijn memmele (moeder) in de Batavierstraat in Amsterdam en aan zijn vriend ‘Abraham Izaak Langjas’.

De pamfletten hebben titels als ‘Belangrijke Brief van een Amsterdamsche Jood’ en ‘Antwoord van de Weduwe Samuël Zadok’. De Levie Zadok-brieven zijn geschreven in een combinatie van plat-Amsterdams en Joods-Nederlands. Ze becommentariëren diverse (inter)nationale actualiteiten, onder meer de Krimoorlog.

Taalkundig gezien volgen alle auteurs van dergelijke liedjes en sketches, voor zover ik die onder ogen heb gehad, hetzelfde patroon: ze vervangen de B vaak door een P, lassen op allerlei plaatsen een H in en strooien wat bekende Jiddische woorden en joodse uitdrukkingen in het rond, zoals sjofel, mazzel, moos en blijf gezond. Een voorbeeld uit ‘De klagende jood’, een succesvolle sketch over een joodse voddenkoopman uit het eind van de 19de eeuw: „What khan het je dhog scheele as ik moos khan verdhiene! Klheere Khoop!” De bundel waarin deze sketch is opgenomen, is zeker zeven keer herdrukt.

Ewoud Sanders schrijft elke week over taal. Twitter: @ewoudsanders

Laatst bijgewerkt: 3 augustus 2018

www.jacobcremer.nl